

Skutočný zážitok. No nie s bedekrom

Literatúra pre deti a mládež 2008

Mgr. TIMOTEA VRÁBLOVÁ, PhD., sa narodila 8. júna 1968. Je vedeckou pracovníčkou Ústavu slovenskej literatúry SAV. Zaoberá sa slovenskou literárnou kultúrou 17.–18. storočia. Od roku 1999 sa venuje projektom tvorivého čítania zameraných na deti a mládež.

„V tvorivosti je malý oTVOR, ktorým sa dostávame do iných svetov. Do toho, čo nevidno na prvý pohľad,“ píše Daniel Hevier v knižke *Heviho škola tvorivosti* (Perfekt). A tak Hevier kamarátsky vedie dieťa cez oTVOR, „hľadať svoje cestičky a spôsoby, ako byť tvorivý“. Knižka je sprievodcom, no nie v štýle bedekrov. Autor citlivo rešpektuje svojbytnosť čitateľa. Náročky neprogramuje dieťaťu púť – „nikto na svete ti nedá recept, know-how na tvorivosť. Ten si budeš dávať ty sám po celý život“. Svoju „školu“ autor prispôbil každodennému životu dieťaťa. Ukazuje mu, ako možno do tvorivého procesu vstúpiť, ako ho rozvinúť, osvojiť si ho za životný štýl. Ponúka mu jednoduché, no cenné podnety, ktoré ho mobilizujú k rozvíjaniu vlastnej osobnosti: „Poobzeraj sa okolo seba a zisti, ktoré vynálezy by sa dali prírode ukradnúť.“ Činorodosť potrebuje človek aj pri zábave. Po hevierovsky povedané – „humor je HÚ, ktorého sa zlakne aj MOR.“ K takejto zbrani či lieku sa však človek nedostáva automaticky, podľa manuálu, ale objavovaním, experimentovaním. Hevier rád burcuje a motivuje čitateľov. Tvorivosť predstavuje ako bytostnú potrebu, „nevyhnutnú podmienku nášho prežitia“. A kniha má dôležité miesto pri rozvíjaní tohto daru. „Vieš, aký je rozdiel medzi kravou a človekom?“ pýta sa Hevier. „Keby krava nemala knihu, nemohla by prežívať. Keby človek nemal knihu, nemohol by prežívať. Pretože naše prežívanie je viac ako prežívanie.“

Nakoľko v deťoch stimuluje schopnosť „prežívania“ vlnajšia produkcia kníh pre deti a mládež? Aký obraz o literatúre môžu získať prostredníctvom týchto kníh? Učia sa (ju) vnímať?

Ó, tvor!

Slávna Alicia Lewisa Carrolla by veru občas žasla, keby sa skotúlala oTVORom medzi postavičky, postavy a objekty minulo-ročných publikácií. Oproti roku 2007 vzrástol aj počet víl, trpaslíkov a škriatkov, osvedčených nositeľov espritu fantastického sveta. Bystrá rozprávková Alicia, v ktorej nepochybne dýcha aj duša každého dieťaťa – milovníka fantastiky, by sa však mohla cítiť zaskočená, že práve s niektorými príslušníkmi starých rozprávkových rodov jej viazne konverzácia. Tieto postavy zostali totiž autorsky nedotvorené. Chýba im presvedčivosť, vlastná identita, životaschopnosť. Akoby sa autori spoliehali na to, že téma z fantazijného sveta je pre čitateľa dostatočne príťažlivá už sama osebe. V ich knižkách nadobudlo zázračné, fantastické dekoratívny, pozlátkový charakter. Našťastie, prekračovanie hranice do zázračného sa zasa v iných dielach stalo oTVORom, cez ktorý naozaj možno nazrieť do životných hĺbok.

Nepresvedčivým, nedokončeným dojmom pôsobí škriatok v publikácii Ivany Jungovej *O škriatkovi Bonifácovi* (Vydavateľstvo Matice slovenskej). Autorka sa usilovala vyvolať v čitateľovi príjemný pocit z harmonických vzťahov z usporiadaného bezkonfliktného rodinného zázemia. Vytvorila prívetivú ústrednú postavičku škriatka, ktorý rád koná dobré skutky. Bonifác je trochu popletom. Prvé záranky v rodine musí vykonať vlastným dôvtipom a s námahou, lebo si zabudol zobrať čarovnú paličku. Nepodariť sa mu ani zostať neviditeľným. Odhalí ho dievčatko, s ktorým sa spriatelí. Naznačený námet je príslubom príťažlivého príbehu. Žiaľ, autorka ho nedotiahla. Čitateľsky nie je jasná ústredná idea príbehu. Postavy sú predstavené povrchné a schematicky. Vzťahy akoby nemali vnútorný vývoj, čitateľ nedostal veľa príležitostí presvedčiť sa o ich kvalite. Pritom pre deti je práve takýto zážitok podstatný.

Oveľa presvedčivejšie sa podarilo otvoriť rozprávkovú ríšu v rodine Lucie a Miška. Ich mama kúpila v kvetinárstve slamenú figúrku bosorky. Lietajúca Dominika začala v novom domove uplatňovať svoje čarodejnícke schopnosti. Marta Hlušiková sa v knižke *Kde pavúky tkajú cukrovú vatu* (Vydavateľstvo Matice slovenskej) nedala uniesť populárnym klišé príbehov s „metlou“. Dominika sa nepredvádza čarami. Je predovšetkým hodnotnou – ručne vyrobenou – figúrkou s vlastným charakterom, osobným príbehom, ktorá si po dlhom vyčkávaní v kvetinárstve konečne našla svoj domov. Zázračnú hodnotu rodinného spoločenstva prežíva Dominika nielen s deťmi a ich rodičmi, ale aj s domácimi zvieratkami, hračkami a rozličnými predmetmi v domácnosti. Autorke sa podarilo vytvoriť presvedčivý príbeh o priateľstve a o oživovaní zabudnutých vzťahov. Postavičky sa vzájomne zbližujú, delia sa o svoje príbehy i múdre skúsenosti.

Vlani vyšli aj dva nové tituly fantasy literatúry, v oboch sa autori pokúsili o zobrazenie vzťahov fyzického a duchovného sveta. Ľudskí hrdinovia sa v týchto príbehoch stávajú záchrancami bájných ríš elfov, škriatkov, trpaslíkov. Tvrdým orieškom bolo presvedčivo stvárniť postavy, ktoré sa pohybujú na rozhraní obidvoch svetov. Mýtická ríša fantastických bytostí sa v románe pre mládež *Pohrobok* (Ikar) Štefana Konkola ocitla na pokraji katastrofy. Boj o moc spôsobuje postupnú deštrukciu kráľovstiev. Pre rolu spásneho hrdinu si autor vybral tínedžera Riša. Domáca a školská šikana sa podpísali na nízkom sebadôvere, nedostatočnej sebadôvere a strachu nadaného chalana. Túži uniknúť z reality a život v paralelných svetoch je zároveň aj obrazom jeho vnútorných únikov. Pri vykresľovaní bájnej ríše autor do značnej miery vyšiel z predlôh klasickej fantasy literatúry. V tomto prostredí mu dej plynie prirodzene a pútavo, zložitejšie je to v reálnom svete, kde sa postavy pasujú s vážnymi problémami, domácim týraním.

Charakterovo vyváženým dojmom pôsobia postavičky fantasy románu Martina Hunčára *Drakozdrap* (Slovo života international) pre deti mladšieho školského veku. Aj tu sa autor zameŕal na veľké vojenské ťaženie za záchranu rozprávkového ríše proti temným démonickým bytostiam. Bájne prostredie pripomína hrací plán. Janko Orišek so svojimi kamarátmi musí zdolať nepriateľské pevnosti. Tieto stanovištia ovládajú démonické sily. „Hrací plán“ umožňuje hrdinom vrátiť sa, meniť trasu, alebo si

vybrať z viacerých možností. Strach alebo charakterové slabosti ich môžu na chvíľu diskvalifikovať z hry. „Bonusom“, ktorý ich do hry vracia, je smelé rozhodnutie zobrať zodpovednosť za vlastné zlyhanie a znova bojovať s problémom. Samozrejme, v boji zaväží aj pomoc priateľov, tá niekedy prichádza nepriamo ako dôsledok osobných víťazstiev, keď dokážu víťazne čeliť pokúšaniu a nástrahám, a tak oslabiť alebo i zastaviť celkové pôsobenie nepriateľa. Sympatické na knižke je, že buduje v čitateľovi vieru v dobro, motivuje ho aktívne sa postaviť k problémom, nedať sa strhnúť negativizmom a beznádejou. Slabšou stránkou knihy je autorova tendencia „kontrolovať“ čitateľa v tom, či dostatočne dobre rozumie hodnotovej rovine textu. Sugestívne pôsobiaci príbeh Hunčár zatažuje mentorovaním a nadbytočným didaktizmom.

Škriatkovia a víly sa s trochu lacným nádychom dostali aj do zbierky krátkych príbehov **Márie Fazekašovej Jazmínkine rozprávky** (Vydavateľstvo Úsmev). Škriatok Pásikáčik, ktorý sa čiapočkou odlišuje od farebných škriatkov, a dúhová víla, iná ako jej farebné „sestry“, reprezentujú zázračný bezproblémový svet, kde sa nedeje nič dramatické. Rozprávania pripomínajú idylické, dekoratívne obrázky. Ich poslaním je navodiť príjemnú náladu pred spaním. Podľa autorky vznikali na želanie vnučky Jazmínky a naplňajú jej predstavu o témach príbehov. M. Fazekašová má autorsky blízko k lyrickému vyjadrovaniu. K pôsobivým rozprávkovým „obrázkom“ patria skôr tie príhody, ktoré vychádzajú zo vzťahu k prirodzenému prírodnému prostrediu.

Peter Kubica v knižke pre malých čitateľov **Rozprávky víly Púpavky** (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov) funkčne použil postavičku víly ako symbol naplnenia vnútorných túžob. Príbehy profilovo predstavujú zvieratká, ktoré žijú s vílou na lúke. Autor ich premyslene vykresľuje tak, aby si dieťa uvedomilo jedinečný charakter každej postavy, jej osobité poslanie. To vyjadruje zároveň túžbu či potrebu postavičky. Ich naplnenie je zápletkou príbehu. Vždy vyžaduje malý zázrak. Riešenie prichádza cez pomoc zázračne vnímavej Púpavky. Vďaka nej sa zo zajka Majka stane skvelý rozhlasový moderátor, húska Zuzka si nájde kamarátov, stonožka Božka si môže zaobuť všetkých sto nôh. Autor pracuje s malým čitateľom systematicky. Hrdinom dáva rýmované ľahko zapamätateľné mená. Príbeh uvedie krátkou básničkou, ktorá charakterovo predstaví zvieratká. Knižka sa dá tvorivo využiť v predškolskej a prvej literárnej výchove najmä pri osvojovaní problematiky literárnych postáv.

Aj debutová zbierka príbehov **Ady Žigovej O snehuliakovi s horúcim srdcom** (Ikar) je zameraná na deti predškolského a mladšieho školského veku. Predstavuje typ rozprávok pred spaním. Príznačne sa v nich sumarizujú zážitky a nové skúsenosti z prežitého dňa. Zázračno sa v tejto knihe dostáva do reality detského sveta cez jednoduché oživovanie objektov v prirodzenom prostredí dieťaťa. Rozprávky tematicky vychádzajú z problematiky, ktorá je mu v tomto období vývoja blízka: vnútorné spracovanie emocionálnych väzieb na hračky, predmety, ktoré si vytvorí alebo prijme do svojho „sveta“ (roztopený snehuliak, vlastnoručne vypestovaná cibula a fazuľa, farby, ktoré sa kreslením mňajú); riešenie problémov s detským strachom; budovanie dobrých charakterových vlastností (súrodenci sa učia podeliť); stimulovanie iniciatívneho prístupu k vlastným problémom (dievčatko sa samo trénuje správne vyslovovať „r“, chlapec sa naučí sám čítať). Kľúčovou a z hľadiska literárnej úrovne i najlepšou je rozprávka *O snehuliakovi s horúcim srdcom*. Je podobnosťou o prežívaní radosti a lásky v harmonickej rodine, ktorá sa prenáša aj do okolia. Oživí aj srdce snehuliaka. Začne sa rozdávať, až sa napokon zmení na vlahu pre smädne rastlinky. Slabšou stránkou autorkinho štýlu je prílišná snaha zachovať každý, hoci aj drobný detail.

Prelínanie fantastického a reálneho sveta sa stalo princípom rozprávania **Alojza Nociara** v knižke **Rozprávky od Adamka** (SPN – Mladé letá) pre deti od štyroch do šiestich rokov. Pozitívne vzťahy rodičov a detí sú demonštrované hrami, ktoré vymýšľa

otec Adam. Hra je určená nielen na zábavu, je aj spôsobom poznávania. Hra a tvorivosť autora miestami priveľmi uchvátili, čo sa prejavilo v niektorých častiach knihy na dezorganizácii a neprehľadnosti textu, keď nakumuloval priveľa hier, nápadov, tvorivých príkladov a jeden prehluje druhý. Tým sa narušilo plynulé rozprávanie príbehu. Akcie postáv sa tiež na niektorých miestach prirýchlilo striedajú. V rozprávke o bagri sa prevrpený zubár spamätáva naraz z dvoch šokov. Najskôr mu cez okno nečakane vtrhne do ordinácie lyžica bagra, ktorý si chce dať opraviť zlomený zub. Vzápätí jeho pacient – bagrista bez pozdravu nasadá na lyžicu bagra a mizne spolu so svojím strojom. Hoci sú dnešné deti zvyknuté na vysokú dynamiku a akčnosť, náznaky rozprávačskej hyperaktivity v prípade Nociarových textov môžu pôsobiť kontraproduktívne na vnímateľnosť textu.

Zo všedno-nevšedných okolností zosnoval aj **Ján Milčák** svoj milčákovsky príznačný, no pre detského čitateľa nepochybne svojský, zvláštny i zázračný príbeh v knihe **Rozprávkový vláčik** (Modrý Peter). Na podivuhodnú cestu do železničnej stanice Prekvapenie sa vydajú starénka strieborná Zuzanka a starčekovia Albert a Florián. Počas cesty spoločne riešia úlohy a situácie, a tak sa postupne lepšie spoznávajú. Tak ich spoznáva aj čitateľ. Tento text si vyžaduje vnímavého a pozorného prijímateľa. Milčákov jazyk je blízky detskej reči. Je úsporný na detaily i vysvetľovania. V tom spočíva jednoduchosť a zároveň i komplikovanosť. Čitateľa neraz prekvapí nečakaná nadväznosť situácií i reakcií postáv. Za vysvetlením, významom sa musí ponoriť hlbšie. Musí si kľásť základné otázky – prečo? ako? – a hľadať vnútorné súvislosti. Reakcie postáv sú dôležitým signálom pre spoznávanie ich charakteru. Je to jediný spôsob, akým si v tejto rozprávke čitateľ vytvára predstavu o hrdinoch príbehu. Priamu charakterizáciu používa autor totiž výnimočne. Pôvabne a s psychologickou presnosťou Milčák vykreslil svet starých ľudí. V ich dialógoch zaznieva múdrosť, prežitá skúsenosť. Milčákova rozprávka svojím symbolickým a filozofickým podtextom vedie mladého čitateľa k láske a k úcte k životu.

Znalcom tvorby **Pavla Štefánika** sa **Lietajúca babka a iné rozprávky** (Regent) prihovori známym autorským jazykom. Štefánikov zvedavý huncút Maťko je na návšteve u starých rodičov na dedine. Babka i dedko majú zmysel pre humor a pochopenie pre svojich vnukov. „Dobroprajné nitky“ ich charakteru autor pospľietal s bežnými epizódami dňa. Idylické miniatúry zachytávajú pokojný život na dedine a harmonické rodinné prostredie, idylu dotvárajú rýmované poetické náladovky. Štefánikovým obľúbeným výrazovým prostriedkom je slovná hra, ktorá sa často stáva pointou príbehu. V rozprávke *Ako nešlo vajce na vandrovku* sa vajčko síce vyberie do sveta, ale tesne pred cestou sa ešte pozohrieva v teplom popole, a tak sa z neho vyliahne kuriatko. Nosným naratívny princípom mnohých príhod je vstupovanie do rozprávky – na reálny život sa v nich nazerá očami fantázie, hry. Hrajú sa nielen deti Maťko a Peťulko, ale aj babka a najmä dedko. Pri hrách nadobúdajú všedné situácie a obyčajné veci neobyčajný, rozprávkový ráz. Vďaka tomuto princípu nevystúpil do popredia didaktizmus, na ktorý v autorovej predošlej tvorbe upozorňovala kritika. V interakcii s dieťaťom dospelé postavy v príbehoch obracajú pozornosť na to, čo môže dieťa rozvíjať, motivovať, pobaviť. Sústredenosť autora na tento princíp miestami oslabilu pointu príbehu a stal sa z neho hravý, „náladový“ obrázok bez nosnej, motivujúcej myšlienky.

Príbehy z poštárskej kapsičky (DAXE) **Danuše Dragulovej – Faktorovej** sú rozprávkovou oslavou poštárskeho remesla a citlivým podobenstvom o priateľstve. Rozprávko je do príbehov premietnuté personifikovaním predmetov a zvieratiek (bicykel Bruno a kocúrlik Murko) – kamarátov poštára Vilka a obyvateľov jeho poštárskeho rajónu, kde Vilko tridsaťdva rokov roznáša poštu. Autorka predstavuje poštárske remeslo ako príťažlivé, zázračné, rozprávkové poslanie. Dobré i smutné správy spoja život Vilka s miestnymi obyvateľmi do úzkeho, „rodinného“ vzťahu. Spoločne sa dokážu radowať, povzbudzovať a v ťažších chvíľach i smútiť. Autorka dieťaťu primeraným spôsobom pri-

bližuje zmysel a funkciu komunity. Knižka je písaná pre deti mladšieho školského veku. Osloví ich láskavým a citlivým rozprávaním. Odkrýva zázračné okamihy harmónie a bezpečia v najkaždodennejších udalostiach a povinnostiach.

V štylizovanom rozprávaní **Konštantína Horeckého** *Veselé rozprávanie o ceste do Turecka* (Artis Omnis) sa čitateľ voľne pohybuje na rozhraní súčasnosti a histórie. Kamaráti Lojzo a Stano sa rozhodnú vydať do Turecka. Autor pri námete siahol po motíve tureckých nájazdov a aktualizovane ho preniesol do dnešných čias. Svoje historiky štylizuje do typu veselých pikareskných próz. Iniciačnou príhodou, paródiou novodobého tureckého nájazdu, si vytvoril základ pre jednoduchý sujet. V knižke sa opakuje jednotne stavaný model hrdinských scén s neporaziteľnými slovenskými supermanmi. Autor si zvolil osvedčený model ľudových hrdinov pripomínajúci kombináciu jánošíkovcov a Geľa Sebechlebského. Jemná irónia, s akou Horecký predkladá čitateľom naslovovzaté Slováčiská, je pozitívnu stránkou rozprávania. Ich príhody sú však takmer alchymistickým pokusom o zmiešanie elementov z rôznych historických období a kultúr. Po jónášovskú si vyskúšajú cestu v bruchu veľryby, zažijú zázraky otvárajúcich sa skál, polynézskeho divochov, latinskoamerických gangstrov, vojenské sily Spojených štátov, únoscov lietadla, pirátov, japonské ponorky i sovietske výsostne „obránné“ vojenské sily. Stanú sa i sovietskymi akademikmi.

„Žiadna výnimočnosť nie je úplne dokonalá“

Hovorí **Peter Vlček** v jednej z *Rozprávok pre deti a ich dobrých rodičov* (Ikar). Platí to aj pre niektoré iné publikácie lanskej produkcie, kde sa rozprávkový, fantastický svet problematizuje. Autori sa snažia nájsť svojský uhol pohľadu alebo špecifický problém, cez ktorý by sa pozreli na zázračné, na fantastiku. Do tejto skupiny textov som zaradila i autorské pretlmočenia ľudových rozprávok. Každé z nich je osobitou interpretáciou folklórneho – fantastického materiálu.

Fantastické v knihe Petra Vlčka nadobudlo špecifický významový rozmer. Zostáva priestorom zázrakov a kúziel, ktoré môžu ovplyvniť život človeka. Autor však nasvecuje rozprávkovú scénu spod jedného uhla. Fantastické sa stáva miestom priezoru na reálny svet a na ľudské hodnoty. Vlček oslobodzuje model tradične chápanej čarovnej rozprávky od osudovosti alebo od povrchnej fascinácie čarami. Riešenie neprináša zázrak sám osebe, dôležitý je aj vnútorný postoj postavy. Čitateľa pobáda zvažovať motívy činov, ich dôsledky. Dvaja chudobní starí sa ocitnú pod útlakom hladného obra. Ťažké položenie im pomáhajú postupne riešiť traja škriatkovia. Prví dvaja sa snažia vyriešiť problém „na povrchu“, čarami, čo následne stupňuje agresivitu obra. Tretí škriatok použil svoj zázračný „prenikavý“ pohľad do vnútra problému a poradil im uctíť si obra. Starí sa s obrom spriatelili a stal sa ich pomocníkom. Vyriešil sa tak skrytý boľavý problém obrovho násilníctva a zlosti. Vo Vlčkovom rozprávke nemá priestor fatalizmus. Aj tí, čo pochybili, dostanú šancu napraviť chyby.

Július Satinský sa v knižke *Rozprávky uja Klobása* (Ikar) predstavuje deťom už druhýkrát v rozšírenej edícii (1. vyd. Hevi 1996). Autor nasadil čitateľom svižné tempo. Musia pohnúť rozumom, vlastným vtipom, pozornosťou, fantáziou, zvládnuť autorskú imagináciu a „(z)dravý rozprávačský prúd“, ak chcú držať krok s neúnavným rozprávačom. Rozprávači ujo Klobása a ujo Bambula majú svojský ponor do života. Poctivo a s láskavým humorom ho absolvujú s tými, čo sa brodia v toku ich príhod. Aforizmy, bonmoty, slovné hry, narážky, dialektizmy, neologizmy, expresívne a iné slová najrozmanitejšej proveniencie a lexikálnych skupín aktivizujú pozornosť čitateľov. Sumy na záver príbehov „štengrujú“ (dobrotivo do nich vyrývajú), ako vysvetľuje autor svoju údajne obľúbenú činnosť. Do arzenálu „klobásovského“ mudrovania patria témy medzi nebom a zemou. Od mytologických udalostí vysvetľujúcich pôvod neobyčajného ostrovtipu rozprávača, cez vlastné pretlmočenie tradičných rozprávkových tém, historických udalostí až po samostat-

ný postoj k všesvetovým problémom ozónovej diery a nedostatku vodných zdrojov. Pre všetko sa v „klobásovskej“ filozofii nájde vlastné vysvetlenie. Aj pre „pochody“ v ľudskom organizme. Nech už sú Klobásove či Bambulove múdrosti, objavy či divotvorné objekty, akokoľvek úžasné a zázračné, fungujú len tam, kde sa s nimi narába poctivo a pravdivo.

Pôvabným a svojským spôsobom nasvecujú hranicu rozprávky a reality príbehy známej večerníčkovej postavy – Bambulky. *Bambulkine dobrodružstvo* (Noxi) **Petra Guldana** vyšli prvýkrát vo vydarenej knižnej adaptácii. Bambulka a jej dedo Jozef sú postavy z reálneho sveta. Bambulka prišla do dedovho života zázračne, ako darček v škatuli z čarovného Bambulkova. Podobne ako vo Vlčkových príhodách, aj v Bambulkiných dobrodružstvách sa čitateľ učí posudzovať kvalitu výnimočnosti, hoci i tej rozprávkovej. Neznáma krajina, odkiaľ dievčatko prišlo, má aj svojské, v ľudskom svete nie veľmi prijateľné hodnotové parametre a maniere. Porovnávanie života dvoch svetov umožňuje autorovi nenásilne hovoriť o etike, etikete a o dobrých zásadách. Práve deti v predškolskom i ranom školskom veku si ich potrebujú osvojiť. Nad všetkými princípmi bdie múdra rozvaha, srdečnosť a láska deda Jozefa, a postupne sa stáva pre dievčatko lepšou, skutočnejšou rozprávkou než záhľadné Bambulkovo. Autorská stratégia je primeraná nižšej vekovej skupine detí. Jazyk autora je precízne budovaný, aby bol adekvátny detskému vnímaniu a porozumeniu. Dieťa ľahko pochopí príbehy a má priestor na to, aby sa s postavami zblížilo, porozumelo ich konaniu a získalo vlastný názor. Výhovný náboj je odľahčený aj tým, že poučenie je sústredené do básničiek – pesničiek.

Zázračná výnimočnosť prestáva byť dokonalou, ak jej pôsobenie obmedzujeme vlastnými predstavami a ľudskou pýchou, prezrádza podobenstvo knižky **Miroslava Demáka** *Husle* (ESA, 2. vyd.). Príbeh pripomína starobylé hrdinské rozprávanie. Huslista zomiera a poverí svojich priateľov Básnika a Maliara odovzdať jeho husle tomu, „*kto dokáže najviac*“. Pred hľadajúcimi Básnikom a Maliarom defiluje plejáda alegorických postavičiek, ktoré, hoci v novodobom „háve“, reprezentujú staroveký mytologický „inventár“ živlov a prírodných úkazov, rozličné prejavy prírodných síl. O uznanie hrdinov sa uchádzajú aj ľudské postavičky so zvláštnymi príbehmi a osudmi. Odpoveď prichádza, až keď sa Básnik a Maliar v pokore vrátia k sebe, do svojho intimného prostredia. Pochopia, že „*najviac dokáže*“ malé dieťa, lebo pred ním sa rozprestiera celý neodžitý príbeh s pestrou paletou možností a hrdinských výziev. V hodnotnom príbehu sa zaujímavosť spájajú prvky modernej autorskej a tradičnej ľudovej rozprávky. Problematický pre detského čitateľa môže byť jazyk autora, občas so zložitými syntaktickými konštrukciami.

Rozprávka sa stala zázračným „rámikom“, cez ktorý sa možno hľbavo a s úžasom pozrieť na zdaniľovo všedné každodenné príhody Tomáša a jeho priateľov v knižke **Petra Glocka** *Rozprávky z čarovnej záhrady* (Daxe). Múdrym rozprávkarom je Tomášov ujo sused. Jeho zázračná priateľka – dievčinka Rozprávnička je možno spomienkou, predstavou alebo i dedičstvom, ktoré rozprávkar údajne získal z rozprávok a pesničiek svojej mamy. Je aj literárnym odkazom na autorovu knižku O múdrej Aničke, šalamúnskej hlavičke (2000). Podobne ako v nej autor zosnoval dohromady realistickú i fantastickú látku, skombinoval viaceré útvary, ktoré vychádzajú z folklórneho materiálu – bájk, riekanky, hádanky, príslovia a porekadlá, vinše. Tento bohatý materiál je umne a hutne votkaný do krátkych príhod, „zázračne“ ozvlášťňuje udalosti jedného školského roka v Rozprávkarovej čarovnej záhrade. Príbehy môžu byť pre detského čitateľa podnetnou výzvou. Glockovo funkčné prepájanie modernej a ľudovej rozprávky vyžaduje od neho vyššiu mieru pozornosti, učí ho vnímať nielen dejovú líniu, ale sústrediť sa aj na obraznosť a malebnosť jazyka, podporuje jeho obrazotvornosť. Tvorivým spôsobom mu sprostredkuje myšlienkové bohatstvo a poetiku folklórnych útvarov.

Vlani vyšli aj dve publikácie približujúce dedičstvo ľudových

rozprávok, tak ako ich poznáme z podania dávnych zberateľov a tvorcov autorskej ľudovej rozprávky. Obe sú výberom a autorským prerozpráváním **Ondreja Sliackeho**. **Braček jelenček** (Vydavateľstvo Matica slovenskej) obsahuje štyridsať rozprávok, ktoré autor prerozprával na základe textov Pavla Dobšinského. Vo výbere **Hovoriaci vtáček** (Vydavateľstvo Matica slovenskej) sú okrem známych textov spracované aj tie, ktoré podľa autora „*dosiaľ unikali pozornosti literárnych štylistov*“. Hútne a kultivované Sliackeho podanie je cennou pripomienkou hodnôť ľudového rozprávkárstva, ale aj ich premostením s modernou autorskou výpoveďou. V autorovom rukopise sa odzrkadľuje bohatá osobná skúsenosť z kontaktu s pramenným materiálom a citlivosť pre zachovanie osobitostí jeho charakteru.

Ku klenotom klasickej knižnej tvorby pre deti patrí knižka **J. C. Hronského Zlatý dážď** (Vydavateľstvo Matica slovenskej). Hronský sa pokúsil využiť látku ľudových rozprávání na vytvorenie vlastnej autorskej rozprávky. Jeho príbehy sú svojským pohľadom na zázračno v ľudskom živote. Autor sa zameriava na životné situácie, ktoré hrdinovia pociťujú ako ťažké sociálne bremeno alebo psychický tlak. Nešlo mu však len o vykreslenie polohy svojich postáv. Pozorne si všima motívy ich konania vo chvíli, keď nastáva uľahčenie situácie a problém sa rozprávkovým zázračne vyrieši. V niektorých prípadoch hrdinovia nezvládajú zlepšenie pomerov. Nemohúcnosť a beznádej v nich vyvolali pasivitu, apatiu, detskú túžbu po „rodičovskej“ starostlivosti, ktorá v nich vyvolala nezdravé, nenásytne reakcie. Hronský však nevidí svoje postavy čiernobiely. Neodsudzuje ich. Na hrdinoch, ktorí zlyhali, je vidieť aj dobré charakterové stránky. Voči ich detinskej nezrelosti stavia ideál zrelého, zodpovedného, aktívneho prístupu k životu. Vnútorne zrelosť sa prejaví v tom, že hrdina zázrak nezneužije. Je ochotný ďalej usilovne pracovať a vlastnými rukami zveľaďovať to, čo dostal. Snaha uniknúť k lacným bezstarostným riešeniam bez námahy je syndrómom chorobného stavu aj súčasnej spoločnosti. Dnešného čitateľa osloví aj spisovateľovo majstrovstvo – svieži autorský jazyk, hutne a dramaticky vystavaný príbeh. S Hronského tvorbou pre deti sa malí čitatelia môžu zoznámiť aj v ďalšom vydaní knižky **Smelý Zajko** (SPN – Mladé letá). Už v desiatom vydaní vyšla aj iná, tiež veľmi obľúbená detská publikácia **Marianny Grznárovovej Matko a Kubko** (SPN – Mladé letá).

Svedectvom o majstrovstve tradičného slovenského ľudového rozprávkárstva je publikácia **Štefana Moravčíka Záhorácke rozprávky alebo Proč majú prasce ocase na vrcúľky** (Vydavateľstvo Matica slovenskej) pre deti staršieho školského veku a mládež. Moravčík zručne prerozprával rozprávky v záhoráckom dialekte podľa materiálu fondov Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, ktorý v roku 1932 zozbieral Ľudovít Šmelík. Rozprávky pretlmočil tak, aby im ponechal patinu pôvodného rozprávkárskeho naturelu, zachoval napríklad dejové odbočky a nečakané prepletenia, ktoré spájajú fabulu jednej rozprávky s inou, alebo i s viacerými ďalšími. Čitateľ sa ľahko môže vžiť do úlohy poslucháčov, ktorí si krátili dlhý čas pri pálení uhlia, alebo za dlhých zimných večerov a počúvali výrečného rozprávkára uhliara uja Blažejka Kostku, o ktorom píše autor v záverečnej poznámke. Ten podľa nálady, osobnej invencie alebo i pod vplyvom iného, nového podania prepleť základnú osnovu príbehov. Viaceré príbehy sa vyznačujú drsnosťou a strohosťou nielen v spôsobe výpovede, ale aj v prejavoch postáv. Aj v tomto zostal Moravčík verný typickým črtám tradičného rozprávačstva. Autor pridal k publikácii výberový slovníček záhoráckych pojmov.

O prebásnenie či skôr len o zveršovanie desiatich známych rozprávok z európskeho ľudového fondu sa pokúsila **Terézia Mešťanová** v knižke **Veršované rozprávky** (Knižné centrum). Literárna kvalita tejto publikácie má slabšiu úroveň. Autorka zrejme nemala ambíciu pokúsiť sa o básnickú adaptáciu rozprávkového materiálu. Jednoducho zveršovala základnú dejovú líniu príbehov. Nevenovala sa dôsledne poetickej výstavbe textu, o čom svedčia nepravdivosti v rytmickej organizácii veršov, vysoká frekvencia gramatických rýmov atď. Zveršovaním

obľúbených rozprávok však vytvorila pre deti mnemotechnickú pomôcku, ktorá sa bude určite využívať.

K folklórnemu rozprávkovému materiálu sa s obľubou vracali klasici slovenskej poézie – štúrovskí básnici. Vo Vydavateľstve O 111 vyšla báseň **Sama Chalupku Valibuk**. Pred pár rokmi sa ho pokúsil deťom priblížiť Daniel Hevier v antológii klasickej poézie Odkliata panna. Rodinná kniha básní odkliatych pre deti (Mladé letá 1993). Spomínam ju preto, lebo bola záslužnou snahou o sprostredkovanie slovenskej klasicistickej a romantickej básnickej tvorby detskému čitateľovi. Expresívne ilustrácie Ladislava Czurmura v novom vydaní prekvapivo dominujú nad básnickou výpoveďou. Zobrazenie Valibukovho nepriateľa – démonického potvory – pripomína akčné 3D animácie. Obrázky však mladším čitateľom poslúžia ako „medzistupeň“, ktorý ich neskôr privedie k samému textu.

Dotyk zázračna vo folklórnych kresťanských tradíciách s vianočnou tematikou priblížil detským čitateľom **Anton Habovštiak** v publikácii **Kráľ nad kráľmi sa narodil. Kresťanské vianočné tradície, vinše, rozprávky, betlehemské hry a piesne** (VSSS). Výber zachytáva celistvý okruh žánrov (básnických, prozaických i dramatických), ktoré sa za posledné storočia rozvíjali v slovenskej kultúrnej tradícii. Autor vychádza najmä z kultúrneho zvykoslovie Oravy, zo svojho rodiska. Publikácia je výnimočným a prínosným pokusom výberovo sprístupniť bohatú škálu literárnych útvarov. Je usporiadaná chronologicky podľa vianočného liturgického kalendára od Adventu až po sviatok Troch kráľov. Samostatný oddiel knižky tvoria vianočné piesne aj s notovanými nápevmi. Habovštiak zasvätené predstavuje čitateľovi radosť a slávnostné zvykoslovie Vianoc. Ich atmosféru sa autorovi podarilo vniesť do knižky najmä cez prizmu osobných spomienok.

Štvornohé rozprávky

Príbehy o zvieratkách zvyčajne patria k vďačným a ľahko čítaným textom. Aj v minulom roku predstavovali početnú skupinu.

Komplikácie s udomáčkovaním mláďatka v novej rodine sa stali námetom knihy **Gabriely Futovej Psia škola kocúra Červenochvosta** (SPN-Mladé letá). Zvyčajných hlavných psích hrdinov autorka zamenila za kocúrika. Psíkov sa však celkom nevzdala. Pestvám Červenochvosta musia čeliť sučky Lila a Džina. Autorka z autopsie dobre pozná „psychológiu“ svojich zvieračích postáv, čo dodáva jej príbehom dôveryhodnosť. Silnou stránkou Futovej rozprávání je zľahka napísaný pútavý príbeh podávaný cez osobnú skúsenosť hrdinu, čo vyvoláva v čitateľovi pocit autentickosti. Zámerom je pomôcť čitateľovi vžiť sa do „myslenia“ zvieratka. Je svedkom jeho konania, jeho vnútorného prežívania. Môže spoznať detailnejšie jeho potreby a zabaviť sa na situáciách, do ktorých sa kocúrik svojím „bábätkovským“ myslením dostal. Je láskavý, chápaivý, no pritom triezvy prístup k zvieratkám je pre deti podnetným príkladom. Ako spisovateľka je autorke nadvŕhaná v tejto téme. Bude iste zaujímavou výzvou pre čitateľa, keď sa rozhodne autorsky popasovať s úplne novou problematikou. Jej spisovateľský potenciál má nesporne mnoho ďalších neobjavených dimenzií.

Po úspešnom debute Zverinec na siedmom poschodí (Vydavateľstvo Slovart 2006) vydal **Peter Gajdošík** voľné pokračovanie **Zvieratko pre Tadeáša** (Artis Omnis). Tadeášova rodina poučená predchádzajúcimi katastrofami s domácimi miláčikmi sa odhodlala splniť chlapcov sen výberom najneškodnejšieho zvieratka – malého mandžuského škrečka. Toto rozhodnutie spustí lavínu nových katastrof. Autor ich modeloval z neobvyklých okolností, keď prirodzené správanie zvieraťa vyústi do neočakávanej pohromy a z reakcií problematického okolia. Gajdošík skvele využíva situačnú komiku. Humorné situácie buduje na jemnej nadsádzke okolností a podmienok deja (dedko venuje rodine sliedku Viktoriu, ktorá v panelákovom prostredí začne nebezpečným spôsobom skrývať znesené vajčeka; strýko Karol si na čas dovolenky odloží v rodine hypnotizujúcu užovku). Gajdošíkovo rozprávanie je ľahko čitateľné a príťažlivé.

Problematiku zvieratiek z mytologického hľadiska predstavuje **Edita Rihariová** v svojej druhej knižke *Malý tučniak. Ako Pán Boh stvoril zvieratká* (Don Bosco). Stvoriteľský princíp sa tematizuje v Rihariovej príbehoch neobvyklým spôsobom. Poukazuje na to, ako stvoriteľský zámer ďalej pokračuje. V jej rozprávaniach nie je charakter zvierat Bohom nemenne daný, ale procesualne sa dotvára podľa toho, ako jednotlivé zvieratá reagujú na životné výzvy a situácie. Medzi zvieratkami a Stvoriteľom prebieha neprestajná interakcia a vzájomne dôverný dialóg. Rozprávky sú zamyslením nad poslaním živých tvorov, predstavujú deťom proces dozrievania charakteru i získavania múdrosti. Autorka si všíma jedinečnosť zvieracích druhov. Odkrýva hodnotu a pozadie aj tých kvalít, ktoré okolie povrhuje odmieta a zaznáva. Príkladom je príbeh o kukučke. Každý by ju mohol odsúdiť za to, že znáša vajcia do cudzích hniezd. Autorka má naporúdzi nečakané vysvetlenie. Pán Boh ochraňuje kukučino potomstvo pred diabolským hadom, ktorý sa chce pomstiť kukučke na jej defoch. Príbeh predstavuje typickú črtu Rihariovej rozprávky – hľadanie porozumenia, z ktorého vyjde i riešenie problému. Štýl jej výpovede často zaostáva za myšlienkovým bohatstvom príbehu. Nie vždy sa jej podarí autorský zámer, vtipnú a prenikavú myšlienku, či prekvapivý postreh brilantne sformulovať. Čitateľa však môže presvedčiť priamočiarosť a autenticita. Pripomína dávne mytologické príbehy, needitované, neprikrášané, naivne rozprávkové, a práve v tom aj hlboké.

Príbeh **Jána Vrabca Koník Zlatko** (Knižné centrum) je adresovaný najmenším čitateľom, a preto sa autor usiloval jednoducho opísať život zrieďatka, jeho narodenie a prvé objaviteľské výpravy po dvore a blízkom okolí. Príhody majú priznák denníkových záznamov. Sú písané v prvej osobe, z pohľadu hlavnej postavy. Rozprávania nadobudli sentimentálny nádych najmä tým, že sa autor snažil inak zaujímavé postrehy z reálneho života zvierat na dvore ozvláštniť pridaním „dekoratívnych“ rozprávko-pôsobiacich prvkov – Zlatko má na čele zlatú hviezdu; na Štedrý večer sa ovečky v maštali narodí zlaté jahniatko.

Knižka **Stanislava Štepu Lastovičie rozprávky** (Ikar) je zábavným a príjemným čítaním pre predškolákov a deti mladšieho školského veku. Autorský jazyk je úsporný, primerane zrozumiteľný, príbuzný jednoduchému detskému vyjadrovaniu. Desať rozprávání opisuje zrýchlený školský rok na Školskej ulici. Spoločne ho prežívajú lastovičie mláďatá i deti Ninka a Filipko, na dome ktorých si lastovičky uvili hniezdo. Medzi obidvoma rodinami sa pestujú vzácné dobré susedské vzťahy. Tvorivo využíva obrazné spojenia postavené na slovných hrách. Filipko a Ninka nemôžu lietať so svojimi lastovičiami kamarátmi vo vzduchu. To im nebráni zalietat si s nimi aspoň na bicykli. Štepkove príbehy približujú deťom hodnoty priateľstva a partnerskej spolupráce. Ukazujú im dôležitosť vnímania potrieb iných. Kamarátska pomoc v pravý čas nie je opisovaná ako heroizmus, ale je podávaná s ľahkosťou a hravosťou, ktorá patrí k zdravému slobodnému vzťahu.

Aj debut **Štefana Debnára Rozprávky včielky Terky** (Knižné centrum) opisuje priateľstvo ľudí a zvierat. Knižka sa pohybuje na pomedzí vecnej a beletristickej literatúry, kombinuje príbehy a výklady. V knižke sa stretávajú dve dejové línie. Prvá zachytáva život včiel, cez nosnú postavu múdrej včielky Terky. Druhá dejová línia vychádza zo skúseností a príhod uja Frniaka, včelára. Vševedúci rozprávač voľne prepája obe línie. V niektorých prípadoch konfrontuje odlišné vnímanie ich reprezentantov (keď príde ujo Frniak stáčať med, včielky v ňom vidia nepriateľa; ujo Frniak sa pozerá na správanie včiel z pohľadu skúseného včelára). Kniha je štruktúrovaná do krátkych jednostránkových kapitol venovaných témam zo života včiel, ktoré sa končia prísloviom.

Rozprávky z lesa (Vydavateľstvo PRO) **Márie Taškovej** sú písané pre čitateľov od troch do šiestich rokov. Autorka sa cielavedome sústredila na spoznávanie farieb, ročného kolobehu v prírode, na základný opis života zvieratiek a na sledovanie sociálnych väzieb prostredníctvom vzťahov v spoločenstve zvieratiek a vzťahov medzi zvieratami a ľuďmi. V snahe priblížiť texty vní-

maniu detí používa autorka osvedčené didaktické postupy: čitateľ si opakovaním dejových prvkov upevňuje pojmy, alebo ich sleduje v iných významových kontextoch. Príbehy zvieratiek osvetľujú charakterové problémy, poukazujú na vývoj a dozrievanie postavičiek. Čitateľ sa s problémom môže ľahko stotožniť a môže hľadať jeho jednoduchú aplikáciu na vlastnú skúsenostnú bázu. Slabšou stránkou textov je miestami rozvláčne tempo rozprávania. Dĺžka príbehov zbytočne presahuje optimálny rozsah vnímateľný nižšou vekovou skupinou detí.

Už v druhom vydaní vyšli *Rozprávky tatranské* (Knižné centrum) spisovateľa **Antona Rákaya**, známeho milovníka Tatier. Sú zbierkou dvadsiatich príbehov zo života zvieracích obyvateľov našich veľhôr. Viaceré texty vychádzajú geneticky z klasických bájok (tematicky i formálne). Autor napríklad spracováva tému o voľbe kráľa zvierat alebo poukazuje na dôsledky negatívnych charakterových vlastností – lenivosť jazveca Bonifáca, posmievačnosť sojky Valiky. Rákay čitateľom odkrýva aj kontext problémov spojených s ochranou životného prostredia Tatier. Zabudnuté rádio upúta bystrú zvedavú veveričku. Zapne ho, ale nevie ho vypnúť, čím zneprijemní ostatným zvieratkám život. Maškrtný maco doplatí na to, že sa ulakomí na zvyšky konzerv z kontaktnerov. Príbehy sú napísané sviežim štýlom, príjemne poznačeným osobným zaujatím autora.

Citátom zo známej encyklopedickej knihy o zvieratkách nemeckého zoológa Alfréda Edmunda Brehma otvára **Ján Uličiansky** poznávaciu výpravu za životom príťažlivých tvorov v rovnomennej knižke *Veveričky* (Perfekt). Autor sa vybral cestou starých spisovateľských majstrov, ktorí svoje vecné tvrdenia osvetľovali drobnými príbehmi – exemplami, paralelami. Požýva čitateľa zažiť príbeh s veveričkou Veronkou. „Čulé, veselé a neškodné zvieratko“ dáva pritom do konfliktného prostredia, vystavuje ho civilizačnému stresu, odkrýva problematiku jeho kontaktu s ľuďmi. Príbeh presahuje hranice príhod z prírody. Je psychologickým rozprávaním o krízových okamihoch v živote. Obnažuje krehkosť vzťahov, zraniteľnosť dôvery a priateľstva. Veverička Veronka je dlhodobo stresovaná nedostatkom lesnej stravy. „Nervovo“ sa zrúti, keď drevorubači zotnú strom, kde býva. Na radu lesného doktora dáť sa vyberie do kúpeľného mestečka Oriškova, aby sa zotavila a užila si opak – ľudskú starostlivosť. Dôsledky nezdravej starostlivosti ľudí spôsobujú, že zo slobodných lesných zvierat sa stávajú malé „cirkusantky“, ktoré sa predvážajú, aby upútali pozornosť a získali maškrtky. Takto strácajú schopnosť postarať sa o seba. Osobitou rovinou príbehu je vzťah Veronky a malého chlapca. Ich príbeh je o vzájomnom poznávaní, zblížení, a pritom o rešpektovaní vnútorných hraníc. Chlapec je na vozíku a veverička túži po tom, aby mohol opäť behať. Priateľstvo prináša obom „pacientom“ postupné uzdravenie. Veverička opäť nadobudne sebadôveru a vráti sa do prirodzeného prostredia. Dokáže opustiť pohodlný „kúpeľný štýl“ a byť znova pravou veveričkou. Mnohovrstevný a mnohovýznamový príbeh núti dieťa rozmyšľať a prekonávať povrcho-vú dejovú líniu. Takýto typ literatúry utvrdzuje v deťoch identitu vnímavého kultivovaného čitateľa knižiek i života.

Dieťa nie je nepodarok, ale niekto

Táto myšlienka z Heviho školy tvorivosti tematizuje problém, ktorého sa chtiac-nechtiac dotkne takmer každé dielo realisticky zachytávajúce život detí. Súvisí s hodnotou jedinečnosti dieťaťa a s jeho identitou. Raz si ju potrebuje uvedomiť samo dieťa, inokedy jeho okolie. Minuloročné príbehy odkrývajú známy fakt: tento zápas vyžaduje veľa úsilia, no jeho pozitívny dosah je nesmierny.

Výnimočnou publikáciou je *Trapoška* (Perfekt), antológia víťazných poviedok štvrtého ročníka súťaže vydavateľstva Perfekt o pôvodnú poviedku pre deti a mládež. Koncentrovane a z rôznych stránok predstavuje škálu detských problémov. Autori otvárajú i bolestné témy; psychologické, sociálne, etické konflikty. Za všetky spomeniem niekoľko príkladov. Víťazná poviedka *Trapoška* G. Futovej otvára citlivú tému „úspešných ľudí“. Prostredníctvom príbehu autorka kladie čitateľom závažné otázky. Je

známkou životnej úspešnosti človeka jeho kariéra? Je ním vzdelanie? Nakoľko sú deti ovplyvnené povrchnými spoločenskými predsudkami, postojom, že ľudia so sociálne nižším statusom sú hodní šikany a pohrdania? V próze Jany Bodnárovej *Kamarátka, ktorá počuje i pavúky*, sa boj o jedinečnosť spája s otázkou prijatia dievčatka s „vlastným svetom“ a osobitým vnímaním. Navonok pôsobí zvláštne. Má nezvyčajne tvorivú fantáziu a vnímavosť. Svojím citlivým prístupom k okoliu však prelomí predsudky a nedôveru svojej susedky a stanú sa kamarátky. V príbehu Petra Gibeya *Volejbalový turnaj* si telesne postihnutý Tomáš vyberie za svoj životný sen volejbal. Pomôže mu tréner Patrik. Dokáže vybudovať úspešný tím z hráčov, ktorých by iné mužstvá neprijali, len preto, že vie nájsť ich jedinečné kvality a silné stránky a stavať hru na nich. Povedka Jany Juráňovej *Znaky alebo čítanie sveta* hovorí o pute medzi dedom a vnukom, to privedie vnuka, aby sa začítal do príbehu zabudnutého pomníka z druhej svetovej vojny. Tým sa vyčlení z davu svojich vrstovníkov. Začína totiž vidieť okolo seba skutočné živé stopy. Sú iné ako sprejerské šifry jeho kamarátov. Prinášajú hlboké odkazy o živote. V antológii si deti môžu vybrať zo žánrovo aj autorsky pestré ponuky, aj keď kvalita textov je rôzna.

„Veď som šikovná. A múdra. A kvalter dokonala.“ Šesťročné dievčatko – dokonalá Klára – v rovnomennej knižke **Gabriely Futovej** *Dokonalá Klára* (SPN–Mladé letá) má o sebe nespochybniteľnú predstavu. Vo svojej rodine (okrem triezveho deduška) je zbožňovanou primadonkou, dokonalým „obrázkom“, mimoriadne nadaným jedináčikom. Futová sa problémov identity dotkla aj v predchádzajúcich knižkách. V porovnaní s nimi je postava Kláry vybudovaná najpresvedčivejšie. Ako prváčka nastupuje do školy s vedomostným náskokom. Vie už čítať i počítať. Zaošáva však v emocionálnej a sociálnej rovine. Nevie si budovať zdravé väzby ani s vrstovníkmi, ani s dospelákmi mimo svojej rodiny. Chýba jej úcta. Od okolia očakáva zbožňovanie a službu. Tak sa to naučila doma. Autorka sa sústredila na ťažiskový problém Klárinho charakteru; na problém s vlastnou hodnotou. Príbeh má prirodzenú gradáciu postavenú na prehlbovaní kontrastu medzi tým, čo si o sebe hlavná hrdinka myslí, a tým, ako ju vníma okolie. Typické pre autorku je rozprávanie v prvej osobe z pohľadu Kláry. Takto sa čitateľ ľahšie stotožní s konfliktom medzi jej vnímaním a prežívaním a reakciami iných ľudí. Autorka sa pustila do závažného problému. Problematické osobnosti Futovej autorsky veľmi dobre „sadenú“. Sú „živé“ a čitateľsky atraktívne práve preto, že im necháva slobodu.

Príbeh psa Bukyho (Ikar) **Igora Majzlana** sa dotýka problematiky identity a sebaistoty z úplne iného uhla. Jonatán sa s mamou Olíviou presťahuje do Bratislavy, a to v kritickom období začiatku prázdnin, keď má chlapec obmedzené možnosti zoznámiť sa s vhodnými vrstovníkmi. Zdanlivo nemilé prekvapenie sa ukáže byť najpríhodnejším riešením v zložitej situácii. Olíviina priateľka im prinesie psa Bukyho, ktorého majú strážiť, kým sa vráti s dovolenky. Uzavretý Jonatán bojuje so samotou, nudou a šikanou miestnych výrastkov. Spontánny, hravý Buky sa prejavuje aj ako verný kamarát a zástanca zároveň. Pomôže Jonatánovi zbaviť sa stresu zo zmien, vyslobodiť sa z vnútornej izolácie a nájsť si nových kamarátov. Autorovi sa presvedčivo podarilo zachytiť známu skutočnosť, že domáce zviera sa pre deti v uzavretosti a v stresovom stave stáva dôležitým mediátorom. Rozprávačom je Jonatán, ich-forma podporuje aj myšlienku o dôležitosti vnútorných hraníc a intimity prežívania hrdinu.

Publikácia **Jožko Mrkvička – Moja supernajlepší knižka** (Vydavateľstvo Maticy slovenskej) **Jozefa Pavloviča** sa otázkou identity a psychického vývoja detí na prvý pohľad nedotýka. Je však postavená na princípe sebareflexie, motivácie a budovania sebaistoty, ktoré si dieťa upevňuje cez konfrontácie so situáciami a konaním zle prosperujúceho, no svojím spôsobom sympatického a zábavného žiaka Jožka Mrkvičku. Kladnou motiváciou pre dieťa je porovnávanie vlastnej vedomostnej bázy s nedostatkami v Jožkových vedomostiach. Jožka Mrkvičku poznajú celé generácie čitateľov z úspešného seriálu v časopise Slniečko.

Pavlovič nadviazal na tento obľúbený seriál, ako aj na knižku Márie Ďuričkovej *Jožko Mrkvička Spáč* (1972) a deťom opäť ponúka možnosť zabaviť sa nielen na komických situáciách, ale aj na slovných a gramatických hrách, vtipných výrokochoch a komentároch, v ktorých vymýšľaní patrí k našim majstrom.

Dôvodov na boj s vlastnou hodnotou má hlavný hrdina Dávid z knižky **Jaroslavy Blažkovej** *Ostrov kapitána Hašašara* (Vydavateľstvo Q 111) viaceru. Nízky vzrast a slabšia fyzická konštrukcia ho v škole predurčujú na to, aby sa stal objektom posmechu a šikany. Komplikované rodinné pomery mu pridávajú na rozpoltenosti, osamelosti a úzkosti. Dávid je inteligentný a veľmi tvorivý, čo však podporuje aj jeho sklony unikáť z ťažkého položeného do vysnívaného sveta. Jeho krajinou sa na chvíľu stáva Ostrov kapitána Hašašara. Blažkovej knižky patria stále k živým a podnetným dielkam. Vydavateľka vhodne doplnila reedíciu o poznámkový aparát na miestach, ktoré by čitateľovi mohli byť nejasné, lebo si vyžadujú porozumenie „dobových kódov“ obdobia socializmu. O uvedenej knižke neskoršia literárna kritika tvrdila, že bola poznačená dobovými ideologickými schémami. S odstupom času sa možno nanovo pozrieť na text. Blažková sama totiž ponúka indicie, ktoré naznačujú iné možnosti čítania niektorých takýchto miest v texte. Na prvý pohľad by nám tajná pomoc Dávidovej skupiny chorým deťom a starým ľuďom mohli pripomínať pionierske hnutie. Autorka však možno zámerne naznačila iné interpretačné možnosti. Deti sa nechcú volať timurovci, radšej sa na odkazy k darom podpisujú ako neznámi dobrodinci (čo významovo odkazuje skôr k predkomunistickej ére).

Osviežením v knižnej produkcii pre mládež je kniha **Zmätené dvojčky zo slepej uličky. Neobyčajné postrehy dvoch školákov** (Forza Music) **Gabriely Futovej** a **Romana Brata**. Pocity „slepej uličky“ sú pre dospievajúce príznaky v mantinelových bezvýchodiskových situáciách i v pocitoch outsajderstva, v emocionálnej zmätenosti a nevyvážených prejavoch správania. Hlavní protagonisti rozprávajú na striedačku svoj intímny príbeh odvážne, úprimne každý sám za seba. Dialóg je rozohraný nielen na úrovni postáv, ale aj medzi autormi. Každý z autorskej dvojice má pod patronátom svojho hrdinu. Je to skvelý nápad a z knižky dýcha príjemné naladenie, ľahkosť, zábava, ktoré pravdepodobne sprevádzali túto spoluprácu. Rozprávanie dvojčiek Rie a Riša umožňuje pozrieť sa na situácie „z obidvoch strán mince“. Futovej Ria je zdravo sebedomá, inteligentná, citlivá partnerka dospievania Bratovho po chlapčensky, zdanlivo pomalšie dozrievajúceho Riša. Postrehy dvojčiek prezrádzajú, že obidvaja sú osobnostné, svojím spôsobom vodcovské typy, vhodné modelové postavy. Príznačne veku kolíšu v pevnosti svojho charakteru, tápajú medzi detskosťou, detinskosťou a zreľým úsudkom. Sú dôveryhodným príkladom súrodeneckej dvojice, ktorá si vnútorné porozumenie a vzájomnú lásku už dáva otvorene na vedomie len zriedka. Zato zo zákulisia neprestávajú byť jeden druhému ochranou i oporou. V spoznávaní mužsko-ženských problémov sa vzájomne obohacujú o cenný pohľad z tej druhej strany. Autorom sa podarilo udržať virohodnosť výpovede svojich postáv (dôležitý atribút, aby decká v tomto veku po knihe siahli), a pritom citlivo viesť čitateľa, aby si zmeral vlastné intímne priestranstvo triezvejším, reálnejším metrom. Spolahlivým kompasom im pri tom bola aj úcta – k dospievajúcim deťom i k procesu dospievania.

Dospievajúce sa tematizovalo aj v knižke **Jany Pudlákovej** *Byť tak Bondom* (SPN–Mladé letá). Napriek príťažlivému titulu s naznačeným príslušom akčnosti sa navonok život Jána Bondu, protagonistu príbehu, nevyvíja mimoriadne dramaticky. Drámy a akčné situácie však prebiehajú, príznačne jeho veku, v jeho vnútri. Autorka nevedie čitateľa za ruku, aby mu priamočiaro odkryla všetky „karty“ vnútorného vývoja postavy. Necháva ho rozmýšľať a porovnávať, ako a v čom sa posúva konanie hrdinu. Zameriava sa pritom na Bondov problém vytvárania sociálnych vzťahov v rodine i v kolektíve, na jeho hľadanie vlastnej identity, na učenie sa zdravej sebareflexii, na problémy so se-

baistotou, uvedomovaním si vlastných emócií a potrieb. Riešenie bohatej škály vnútorných problémov posúva Bondu z letargie k aktívnemu prístupu k životu. Príbehy rozpráva hlavný protagonista. Čitateľ má preto možnosť porovnať si jeho uvažovanie s vonkajším správaním, sledovať jeho vnútorný vývoj. Kniha je napísaná živo, slabšou stránkou je prehustenie akcií, ktoré neposúvajú dej výrazne dopredu. Sú len množením miniatúrnych príbehov a navyše sa vzhľadom na tému a postup deja dajú vopred očakávať.

Denníkové záznamy patria k obľúbeným literárnym formám v prózach pre dospelujúcich. Formu denníka má aj próza **Anežky Szabóovej Modré nebo** (Regent). Príbeh i spôsob jeho stvárnenia sa pohybuje vo zvyčajnom rámci takýchto próz. Prínosom autorky je, že sa pokúsila o kultivovanejší, výrazovo umiernenější jazyk. Inak knižka úrovňou mimoriadne neprekročila „tieň“ denníkovej literatúry, ktorá sa u nás vydáva za posledné roky.

Básničky či veršovance?

V minulom roku vyšlo aj niekoľko výberov básnickej tvorby pre najmenších čitateľov.

Malovaná abeceda (Vydavateľstvo ELÁN) **Jána Smreka** slávila už jedenáste vydanie, tentoraz s novými ilustráciami Vladimíra Machaja. Je potešujúce, že pomocou abecedných veršikov, ktoré nie sú len veršovačkami, ale zvukovo i obrazne malebnými a vtipnými básničkami sa môže rozvíjať vzťah k nášmu jazyku aj v ďalších generáciách detí.

Vydavateľstvo Perfekt vydalo pre najmenších dobre zostavený výber z ľudovej veršovanej slovesnosti **1, 2, 3, 4, 5 ... už viem všetko naspamäť**.

Milým osviežením v knižnej produkcii bývajú knihy, ktoré ilustrujú alebo píše deti. Takýmto príkladom je aj kniha **Jána Čápu ku Čvirikance** (Artis Omnis) pre začínajúcich čitateľov. Čvirikance, ako napovedá sám názov, sú veršovačky o prírode, o zvieratkách, ale aj o sviatkoch, o zábavných či rozprávkových postavkách, „posluškoch“ i „neposluškoch“ a vzácnych ľuďoch. Mnohé témy môžu detskí čitateľa poznať z autopsie. Sú zväčša skôr zveršovaním nejakého nápadu, malého príbehu, obrázku.

Alenka v krajine oblakov (SPN–Mladé letá) je ďalšou z básnických kníh **Jozefa Moravčíka Jakubovca**. Tematizuje v nej život zvieratiek, hračiek a objektov z najbližšieho prostredia dieťaťa. Vtipné postrehy, hádanky, jazykolamy budú pre dieťa inšpiratívne i zábavné.

Prírodná tematika tvorí obvyklý rámec básničiek pre deti od **Ondreja Nagaja**. Jeho nová knižka **Slniečko** (Knižné centrum) sprostredkováva deťom emocionálny vzťah k prírodnému i k ich civilnému prostrediu. Básne sú prítlačlivé nestrojeným poetickým výrazom, malebnosťou. Odzrkadľuje sa v nich bohatá ľudská skúsenosť, zážitková báza, ktorá dodáva pohľadu na drobnosti okamihov prítlačlivú hĺbku.

Ročný kolobeh je frekventovanou tematickou i štruktúrnou bázou zbierok veršovaniek pre deti. Vlni sa k nim zaradila aj knižka **Milana Kendu Rok nakúka spod klobúka** (DAXE). Kendove verše sú vhodné pre školákov. Drsné príhody s tragickým koncom (*Čeluste na konci prázdnin*), minipríbehy chlapčenských zábav a pestiev oslovia najmä čitateľov-chlapcov. Básničky prezrádzajú autorovu osobnú pasiu v tvorivej práci so slovom. Texty sa mu však niekedy vnútorne „lámu“ na tom, že neodhadne únosnosť spájania poetických obrazov reprezentujúcich vzájomne odlišnú výrazovú škálu.

Vtipné veršovačky o škole a živote prváka prináša výber **Gabriely Dittelovej Štrbavá knižka** (Perfekt). Autorka kladie dôraz na epickú líniu. Básničky sa preto dajú ľahko prerozprávať alebo prepísať do prózy. Takáto pomôcka môže byť vítaným sporením prváčkových i druháčkových hodín čítania.

Vydarený výber poézie pre najmenších predstavuje zbierka **Jany Šimulčíkovej Už dočiahnem na kľučku** (Buvik). Básničky s nápaditou a vyváženou poetickou výstavbou citlivo zaznamenávajú okamihy – svedectvá o harmonickom zázemí rodinných vzťahov, momentky z detských objavov, veselo portrétujú cha-

rakterové črty detí, ich drobné neúspechy i veľké úspechy dozrievania.

K 80. jubileu básnika **Milana Rúfusa** vyšiel v 3. vydaní výber z jeho dvoch dávnejších básnických titulov *Lupienky z jabloní* (1993) a *Kniha rozprávok* (1972) pod názvom **Deťom** (SPN–Mladé letá). Ako nová vyšla zbierka básničiek – detských modlitieb **Anjeličku, môj strážničku** (Buvik). V jednoduchých, no obsahovo i výrazovo hlbokých básničkách autor sprostredkúva deťom posolstvo o láske a bezpečí – v najbližšom rodinnom kruhu, v prírode i v celom kozme. Žiaľ, odteraz sa budeme z týchto živých básní tešiť len v reedíciách a výberoch.

Veselí sprievodcovia za poučením

Pre prváčikov zostavila **Mária Števková** vynikajúcu publikáciu **Poslušné písmenká** (Buvik). Je šitá na mieru nielen pre dieťa, ale aj pre učiteľa a rodiča. Dospelákom otvára veľký priestor na motiváciu, interaktívnu, tvorivú hru na rozvíjanie čitateľských zručností detí. Publikácia má tri časti. V *Písmenkove* sa dieťa zblíži s vizuálnou podobou grafém. V oddiele *Zvieratkovo* deti pracujú s postavami a s ich charakteristikou. Posledná časť publikácie – *Spievankovo* – je príznačne názvu venovaná téme spievania. Deti v nej nájdu známe ľudové pesničky. Pesničkové motívy sa objavujú aj v textoch príbehov.

Maliar a ilustrátor **Ján Vrabec** v knižke **Leonarda. Kreslíme a malujeme** (Knižné centrum) ponúka aktivity na rozvoj kreslenia, fantázie, výtvarného cítenia, ale spätne aj na získavanie citlivosti pre „reč“ obrazov, pre schopnosť „čítať“ vo farbách, v tvaroch, v kompozíciách, vo výtvarných technikách. Svojou premyslenou metódikou vybočuje z rámca bežných príručiek a rýchlokvasných manuálov. Malá maliarka *Leonarda*, pra-pra vnučka slávneho majstra *Leonarda da Vinciho* je sprievodkyňou a rozprávačkou. Postupuje sa od jednotlivých elementov obrazu až po zložitejšiu kompozíciu a spoznávanie štruktúr. Sprievodkyňa *Leonarda* môže byť pre čitateľa dobrým motivačným prvkom. Na ilustračných fotografiách vystupuje ako veľká-malá maliarka, ktorá sa suverénne pohybuje po svojom ateliéri i po vonkajšom plenéri. Niektoré z jej kresbičiek sú ukážkami techník. Takto sa prirodzene vytvorila rovnováha medzi ideálom kresieb veľkých maliarov a maliarskej tvorivosti a zručnosti malých detí.

Čítanka Slniečka (Editor **Ondrej Sliacky**, Literárne informačné centrum) je pekným premysleným editorským projektom pre štvrtákov. Svojím obsahovým zameraním vhodne zapadá do štvrtáckeho obsahu učiva, a to nielen slovenského jazyka a literatúry, ale aj vlastivedy. Antológia textov z mesačníka *Slniečko* je usporiadaná v tematických cykloch podľa mesiacov školského roka. Sprewádza čitateľov kultúro-historickým bohatstvom Slovenska. Historické, literárnohistorické, etnografické, zeme-pisné zaujímavosti sa prelínajú s lyrickými obrázkami o prírode, ročných obdobiach, s bájkami, s povestami, s rozprávkami, s autorskými príbehmi i s básničkami. V bohatom výbere nechýbajú ani vtipné myšlienky a, samozrejme, obľúbený seriál príbehov *Jožka Mrkvičku*. Bohatý textový materiál je zrkadlom širokého tematického záberu *Slniečka*. V knižnej podobe nadobúda osobitý charakter. Sprostredkováva deťom celistvý pohľad na našu krajinu a kultúru. Pedagóg ju bude môcť v školskej praxi podnetne využívať

Na získanie prvej informácie sú užitočné bedekre. (Pod)priemerný turista však zostane pri tom, že si príbeh svojej cesty limituje pomysleným odškrtnávaním zážitkov, ktoré mu odporúča informátor z hľadiska všeobecne nastaveného vkusu. Možno aj preto, že kniha osebe je preňho najmä konzumným objektom. Aj v minuloročnej produkcii nájdeme tendencie zjednotiť čitateľovi cestu. Niekedy sa tomu alibisticky hovorí – prispôbiť sa záujmom, potrebám i vkusu súčasných detí. Dobré, motivujúce knižky, ktoré čitateľa provokujú, vedú ho pomknúť, sa však predsa len nestratili. Možno sa nečítajú masovo. Nič to. Dejiny ovplyvňujú jednotlivci, nie masy.